



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

HUKURI 2025

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 8.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

XITSHURIWA XA A

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swi xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)
- Loko mukamberiwa a tirhisile marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito wolawo, loko nhlamulo yi twala, naswona u nga xupuli. Hambiswiritano loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa naswona ri laveka eka nhlamulo, leswi swi ta amukeriwa.
- Ku hava maraka leyi nga nyikiwaka eka **swivutiso swo pfuleka** eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI, naswona a ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we, kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **himfanelo ntsena loko** rito leri lavekaka ri khwatihatiwile.
- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa timbirhi/tinharhu to sungula ntsena.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

- 1.1 Khangela ✓ na Rimbilana. ✓ (2)
- 1.2 Nkarhi wa yena wo tala a wu nyikela eka swa tidyondzo. ✓✓ (2)
- 1.3 Lotani. ✓ (1)
- 1.4 I matirhelo ya yena ya xiyimo xa le henhla. ✓ (1)
- 1.5 Yuropo. ✓
Amerika. ✓ (2)
- 1.6 Yandheya u pfunile vadyondzi va le tikweni ra ka vona hi ku va nyika tibasari ta ku ya dyondzela mintirho yo hambanahambana. ✓ (1)
- 1.7 1.7.1 A nga va tiki seli/xanisi loko va ri eku tirheni. ✓✓ (2)
- 1.7.2 Ku kuma swakudya. ✓✓ (2)
- 1.8 Engatini./B. ✓ (1)
- 1.9 A hi swona, a va nga tsakangi hikuva a nga landzelelangi ku navela ka vona hikuva u yile a ya dyondzela swo rhunga mpahla, kasi vona a va tsakerile ku va a dyondzela vudokodela. ✓✓ (1)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.10 U kuma vutivi bya ntirho lowu u navelaka ku dyondzela wona leswaku u ta kota ku teka xiboho xa kahle. ✓✓ (1)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xik: Ndzi dyondzile leswaku evuton'wini i swa nkoka leswaku loko munhu a landzelela mitorho ya yena wa humelela. ✓✓ (1)
- (Amukela na tin'wana tidyondzo leti amukelekaka.) (2)
- 1.12 Mukamberiwa u ta tsala xitsundzuxo lexi a ta va nyika xona. Xik: A ndzi ta va tsundzuxa leswaku va tshika ku vondzokela munhu un'wana hi ku va a tlharihile na leswaku swa antswa va n'wi tshinelela va ta kota ku pfuneka na ku dyondza swin'wana eka yena. ✓ (1)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)

- 1.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik: I mhaka ya kahle hikuva minkarhi yo tala vatswari va navelela vana va vona mintirhovutomi ya xiyimo xa le henhla. ✓✓✓

KUMBE

A hi mhaka ya kahle hikuva minkarhi yin'wana ku navela ka vana a ku fambisani na leswi vatswari va swi navelaka./Vana va langutisa tinyiko ta vona loko va hlawula ntirhovutomi. ✓✓✓

(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (3)

- 1.14 Ku humelerisiwa makokele ya tintambhu ta gezi lawa ya nga ri ku enawini hi vaaki./ ku humelerisiwa ku tshwa ka bokisi ra gezi hikokwalaho ka ku kokiwa ka gezi swi nga ri enawini. ✓✓

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka) (2)

- 1.15 Vaakatiko va nga hlangana na khombo ro lahlekeriwa hi vutomi bya vona loko va ri eku kokeni ka tintambhu ta gezi hikuva va ri hava vutivi bya gezi kumbe ku hisiwa hi tintambhu loko va ri eku fambeni. ✓✓

(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

- 1.16 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik: Mfumo wu fanele ku lawula na ku xupula vanhu lava yivaka gezi, wu tlhela wu phakela vaaki gezi hi nkarhi. ✓✓

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO

XIVUTISO XA 2

MINTSHAHO		TIPOYINTI	
1.	'Lavakulu va huma va ya emintirhweni ku ya handzela mindyangu ya vona.'	1.	Van'wana va tihanyisa hi ku ya emintirhweni.
2.	'Van'wana va pfuka hi mahlambandlopfu va sweka swo ya xavisela lava nga emintirhweni.'	2.	Van'wana va hubuta va sweka swakudya va xavisa.
3.	'Loko ri xa, vafana vo tala va tihungasela hi ku hlantswa mimovha yi ri ndlela yo kuma swo tihanyisa.'	3.	Majaha va sungula bindzu ro hlantswa mimovha leswaku va ta hakeriwa.
4.	'Vanhu van'wana va katekile swinene, va na ndhawu ya kahle laha va byalaka mihandzu na matsavu leswaku va ta xavisela vahundzi va ndlela.'	4.	Van'wana va byala mihandzu na matsavu va xavisela vanhu.
5.	'Lava hi lava va pfukaka ka ha ri mixo va ya kombela ntirho wa ku basisa tindlu na ku hlantswa swiambalo eka lava pfukelaka emintirhweni.'	5.	Van'wana va tihanyisa hi ku basisa tindlu ta vanhu na ku va hlantswela swiambalo.
6.	'Vuvatli hi yin'wana ndlela leyi pfunaka ku susa vusweti bya mintirho.'	6.	Vanhu van'wana va tihanyisa hi swa vuvatli.
7.	'Van'wana va tshova tihunyi va ya xavisela lava nga hava nkarhi wa ku ya etihunyiini.'	7.	Van'wana va tihanyisa hi ku tshova tihunyi va xavisa.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hindlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka:**
 - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
 - 3 wa timaraka i ta ririmi : R (3)
 - Ntsengo wa timaraka : 10
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
 - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
 - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
 - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**
 - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
 - 4–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1 ya ririmi
 - 2–3 wa tipoyinti: nyika timaraka ti2 ta ririmi.

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**
 - Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
 - U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hindlela yo hoxeka.
 - Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU

XIVUTISO XA 3: XINAVETISO

XITSHURIWA XA D

- 3.1 Tikhirayoni.√ (1)
- 3.2 Ku va marito ya 'Byandlani vhengele ra swo penda' ma tsariwile hi fonto leyikulu.√√ (2)
- 3.3 Hatima./C.√ (1)
- 3.4 Wu na nkucetelo wa ku va vanhu va ya xava tikhirayoni leti hi xitalo hi ku tshemba leswaku va ta kuma buku yo dirowela eka yona mahala.√√ (2)
- 3.5 Ku vumba rhavi ra xitlhelelo.√√ (2)
- 3.6 Ndzi titwa ndzi tsakile √ hikuva loko ndzo tirhisa tikhirayoni leti ndzi ta va na ntirho wa kahle no saseka.√ (2)

(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

[10]

XIVUTISO XA 4: KHATHUNI

XITSHURIWA XA E

- 4.1 Swi le kaya./ Endlwini./ Emutini. √ (1)
- 4.2 mutswari na n'wana./C.√ (1)
- 4.3 Ximbyambyaru xi komba leswaku ximunhuhatwa xa B xo va eku ehleketeni.√√ (2)
- 4.4 I ku kombisa vun'wini.√√ (2)
- 4.5 Ximunhuhatwa xa B xi vekile mavoko endzhaku ku kombisa leswaku a xi amukeli hembe yo rhungiwa ekaya, kambe xi tsakela yo xaviwa evhengeleli./ Marito lama nga emiehleketweni ya ximunhuhatwa xa B a ya kombi ku amukela hembe leyi rhungiweke. √√ (2)
- 4.6 Hambileswi ku nga ta va ndlela ya manana yo komba rirhandzu.√√ (2)

[10]

XIVUTISO XA 5: RIRIMI NA VUSWITKOTO BYO HLELA

XITSHURIWA XA F: PROSI

- | | | | |
|-----|-------|--|-----|
| 5.1 | 5.1.1 | Mukamberiwa u ta nyika xivulwa xa yena n'wini. Xik: Tatana u ta ndzi xavela mpahla loko a hola entirhweni./U ta hlamba loko mati ya hola hikuva sweswi ya hisa.√√

(Nhlamulo yin'we ntsena.) | (2) |
| | 5.1.2 | I ku vumba kumbe ku kombisa ribumabumeri ra rihlawuri.√√ | (2) |
| | 5.1.3 | Dok.√ | (1) |
| | 5.1.4 | Ku kombisa leswaku u ta kuma vutshunguri bya xiyimo xa le henhla.√√ | (2) |
| | 5.1.5 | Vatswari.√√ | (2) |
| | 5.1.6 | Xindhawana.√ | (1) |
| | 5.1.7 | Leswi swi fanerile hikuva tindhawu ta vutshunguri i matutu vana va Ntavasi.√√ | (2) |
| | 5.1.8 | Kasi man'wana ho hlangana na wona kwala ku hanyeni.√√ | (2) |

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

- | | | | |
|-----|-------|---|-----|
| 5.2 | 5.2.1 | Hina.√ | (1) |
| | 5.2.2 | Van'wankumi/Swigwili/Switsutsu.√

(Nhlamulo yin'we ntsena.) | (1) |
| | 5.2.3 | V√atukulu va√ fanele ku tekela ndzhaka leyi. | (2) |
| | 5.2.4 | Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik: A ndzi ta xi tirhisa loko n'wana a hanya ku fana na mutswari wa yena.√√ | (2) |
- [20]**

NTSENGO WA XIYENGE XA C:	40
NTSENGO WA TIMARAKA:	80